

Ontwerpcriteria voor effectief spreekvaardigheids- onderwijs: de rol van feedback

1. Inleiding

Deze bijdrage gaat over lopend vakdidactisch onderzoek naar de vraag onder welke voorwaarden feedback (zelfevaluatie, docentenfeedback en *peerfeedback*) bij het schoolvak Nederlands de spreekvaardigheid ondersteunt van leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo. Op basis van literatuuronderzoek over spreekvaardigheid en feedback en een verkennend onderzoek naar de lespraktijk worden binnen dit onderzoek twee cycli van ontwerponderzoek uitgevoerd. In de eerste cyclus wordt een interventie ontworpen die in de lespraktijk wordt uitgetoetst en geëvalueerd. In deze HSN-bijdrage wordt de hiervoor samengestelde lijst met ontwerpcriteria gepresenteerd. Hoe kunnen deze criteria de spreekvaardigheidslessen helpen optimaliseren?

Spreekvaardigheidsonderwijs is in Nederland en Vlaanderen weinig onderzocht. Het belang van spreekvaardigheid binnen het onderwijs is vanaf de jaren 1980 echter behoorlijk toegenomen. Zo werd vanaf de jaren 1990 het onderdeel opgenomen in de eindtermen en ook binnen de referentieniveaus kreeg de vaardigheid met 'Gesprekken,

Spreeken en Luisteren' een duidelijke plek (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen 2008). Spreekvaardigheid komt met 20% van het eindcijfer (Meestringa & Ravesloot 2012) dicht bij de zwaarte die schrijfvaardigheid gemiddeld krijgt in het schoolexamen van havo en vwo.

Docenten Nederlands stuiten op problemen bij spreekvaardigheidsonderwijs. Als struikelblokken noemen zij 'de beperkt beschikbare onderwijstijd', 'toetsing', 'spreekangst bij leerlingen' en 'het slecht zicht hebben op en het slecht kunnen sturen van de ontwikkeling van leerlingen' (Wurth e.a. 2015; Van der Leeuw, Meestringa & Ravesloot 2011). Bij gebrek aan een groot corpus artikelen over spreekvaardigheidsonderwijs (en feedback) wordt in het vakdidactisch onderzoek ook gekeken naar opbrengsten van onderzoek uit aanpalende gebieden om de genoemde praktijkproblemen het hoofd te bieden. Het gaat hier bijvoorbeeld om onderzoek naar schrijfvaardigheid (en feedback), onderzoek naar spreekangst bij adolescenten en onderzoek naar het gebruik van feedback.

2. Feedback

Over hoe je feedback het beste kunt inzetten in het onderwijs is al veel onderzocht en gepubliceerd. Zo geven Voerman e.a. (2012) in hun overzichtsstudie als definitie voor feedback: "informatie met betrekking tot een (groeïende) prestatie of een (groeïend) begrip van een lerende/een leerling met als doel het leren te stimuleren". Ze verwijzen naar toonaangevend onderzoek naar feedback van bijvoorbeeld Sadler (1989) en Hattie & Timperley (2007). Volgens deze onderzoekers moet feedback de kloof dichtten tussen het huidige niveau van de leerling en waar hij (uiteindelijk) behoort te zijn. Hattie & Timperley ontwikkelden een model voor effectieve feedback om zo de voordelen van feedback in de klas te kunnen benutten. Hoofdvragen binnen dit model zijn: waar ga ik heen, hoe sta ik ervoor en wat is de volgende stap? Ook onderscheiden zij hierin feedback over 'de taak', 'het proces', 'de zelfregulatie' en 'de persoon'.

In veel feedbackonderzoek wordt nader ingegaan op het nut van formatieve feedback voor het leerproces. Het gaat hier om een specifiekere feedbackvorm die duidelijk maakt aan leerlingen hoe zij presteren ten opzichte van het te behalen einddoel, zonder hier een beoordeling van te maken (Shute 2013). Volgens Black & William (2009) vindt formatieve feedback plaats met expliciete gebruikmaking van informatie over leerling-resultaten door de leerling zelf, de docent en de *peers*. Voerman (2016) laat formatieve feedback uiteenvallen in discrepantiefeedback en progressiefeedback. Discrepantiefeedback gaat in op het verschil tussen de huidige en de beoogde vaardigheden van leerlingen. Progressiefeedback gaat over datgene wat reeds is bereikt door de leerling en voedt op die manier het vertrouwen van de leerling. Voerman benadrukt het belang van deze beide soorten van formatieve feedback en voegt hieraan toe dat leerlingen het meest van feedback leren als er sprake is van een positief leerklimaat.

Enkele concrete adviezen voor de feedbackgevers die zij in dat licht noemt, zijn: ‘wees specifiek en relateer de feedback aan het doel’, ‘geef zowel discrepantie- als progressie-feedback’, ‘geef positieve én negatieve feedback in de verhouding van minimaal 3:1’, ‘leid feedback in door vragen te stellen’ en ‘bouw stilte in na het stellen van de vraag’ (Voerman 2016). Net als Hattie & Timperley (2007) en Hattie (2015) geeft ze aan waar de feedback op gericht kan zijn en besteedt ze aandacht aan de kwestie hoe je tijdens de lesvoorbereiding al kunt nadenken over het organiseren van feedback.

Enkele Nederlandse studies gaan in op feedback en beoordeling van taalvaardigheid. SLO publiceerde bijvoorbeeld enkele voorbeelden van beoordelings*grids* die te gebruiken zijn om spreektaken te beoordelen (Meestringa & De Vries 2010). De publicatie *Feedback geven en beoordelen van schrijfvaardigheid* (Ekens & Meestringa 2013) ondersteunt de docent bij het operationaliseren van de referentieniveaus en bij het oplossen van problemen rond validiteit en betrouwbaarheid van de schrijftoets. Ekens & Meestringa ontwikkelden, samen met enkele docenten, feedback- en beoordelingsformulieren en geven tips over hoe deze te gebruiken in de klas. Rijlaarsdam (2005; 2008) beschrijft hoe observerend leren en vormen van feedback het schrijfproces kunnen ondersteunen. In hoeverre gelden de genoemde voordelen van reeds ontwikkelde instrumenten en conclusies uit onderzoek naar didactiek bij schrijfvaardigheid ook voor de lessen spreekvaardigheid? Het is het onderzoeken waard.

3. Praktijkstudies

Alvorens dit vakdidactische onderzoek zich richtte op het ontwerpen van nieuw onderwijs, werden er vier verkennende praktijkstudies uitgevoerd naar de lespraktijk ‘spreekvaardigheid’ en het gebruik van feedback in de bovenbouw van havo en vwo. De eerste richtte zich op wat de meest gebruikte lesmethodes hebben opgenomen bij het onderdeel ‘spreekvaardigheid’ en wat zij aanraden over de inzet van feedback. De tweede praktijkstudie ging in op wat de lesboekauteurs zeggen over spreekvaardigheid en over de inzet van feedback. De derde en vierde betroffen interviews met elf docenten en de enquêtering van hun 199 leerlingen. Uit deze laatste onderzoeken blijken (a) hun visie op spreekvaardigheid en feedback, (b) de aanpak en ervaringen in de klas bij de lessen spreekvaardigheid en (c) de knelpunten en wensen voor toekomstig spreekvaardigheidsonderwijs.

4. Ontwerpcriteria

De resultaten van de genoemde vier deelonderzoeken en het literatuuronderzoek krijgen hun beslag in een lijst met ontwerpcriteria. Die lijst geeft informatie over onder meer de volgende thema's: ‘leren over spreken’, ‘leren van spreken’, ‘presentatievaardigheden’, ‘zelfevaluatie’, ‘peerfeedback’, ‘docentenfeedback’, ‘organiseren van feedback’,

‘*formative assessment*’, ‘zichtbaar maken van de ontwikkeling bij spreekvaardigheid’, ‘beoordeling/toetsing’ en ‘beoordelingsmateriaal’. Bij deze thema’s zijn de criteria geformuleerd als ingrediënten voor succesvolle lessen spreekvaardigheid.

Op de HSN-conferentie presenteren we de onderzoeksresultaten van het lopende vakdidactisch onderzoek naar spreekvaardigheid en feedback. We gaan in op de lijst met ontwerpcriteria en het nut van deze criteria voor de lessen ‘spreekvaardigheid’. Welke criteria lijken veelbelovend? Inzichten vanuit gesprekken die we tijdens de HSN-conferentie met docenten voeren, zullen helpen de lijst te bekorten. Een DOT (docentenontwikkelteam) dat vanaf september 2017 bezig is met het ontwikkelen van lessen en lesmaterialen over spreekvaardigheid zal aan de slag gaan met de verkorte lijst van ontwerpcriteria. De uiteindelijk ontwikkelde en uitgetroefde materialen en lessen worden aan het eind van het schooljaar 2017-2018 toegankelijk gemaakt voor docenten Nederlands. In het schooljaar 2018-2019 zal een tweede, nog samen te stellen DOT zich buigen over de resultaten van het eerste ontwikkelteam en op basis daarvan en van voortschrijdend literatuuronderzoek een herontwerp maken voor efficiënt en effectief spreekvaardigheidsonderwijs.

Referenties

- Black, P.J. & D. Wiliam (2009). “Developing the theory of formative assessment”. In: *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21 (1), p. 5-31.
- Ekens, T. & T. Meestringa (2013). *Beoordeling van en feedback op schrijfvaardigheid. Een handreiking voor de tweede fase voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO.
- Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen (2008). *Over de drempels met taal. De niveaus van taalvaardigheid*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Hattie, J. (2015). *Leren zichtbaar maken*. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven.
- Hattie, J. & H. Timperley (2007). “The power of feedback”. In: *Review of Educational Research*, 77 (1), p. 81-112.
- Leeuw, B. van der, T. Meestringa & C. Ravesloot (2011). *Concretisering referentieniveaus gesprekken en spreken in het vo*. Enschede: SLO.
- Meestringa, T. & C. Ravesloot (2012). *Het schoolexamen Nederlands op havo en vwo; verslag van een digitale enquête*. Enschede: SLO.
- Meestringa, T. & H. De Vries (2010). *Instrumenten voor de beoordeling van taalvaardigheid voor het voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO.
- Rijlaarsdam, G. (2005). “Observerend leren. Een kernactiviteit in taalvaardigheidsonderwijs. Deel 2: Praktijkvoorbeelden”. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 4, p. 21-28.
- Rijlaarsdam, G., M. Braaksma, M. Couzijn, T. Janssen & M. Raedts (2008). “Observation of peers in learning to write: Practice and research”. In: *Journal of Writing Research*, 1, p. 53-83.

- Sadler, D.R. (1989). "Formative assessment and the design of instructional systems". In: *Instructional Science*, 18 (2), p. 119-144.
- Shute, V. (2008). "Focus on formative feedback". In: *Review of Educational Research*, 78 (1), p. 153-189.
- Voerman, L., P. Meijer, F. Korthagen & R. Simons (2012). "Types and frequencies of feedback interventions in classroom interaction in secondary education". In: *Teaching and teacher education*, 28, p. 1107-1115.
- Voerman, L. (2016). 'De niet te onderschatten waarde van feedback'. In: L. Bronkhorst & J. van Tartwijk. *Feedback ontketend/t. Drie jaar onderzoek op zes middelbare middelbare scholen in de regio Utrecht*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Afdeling Educatie en Centrum voor Onderwijs en Leren, p. 117-128.
- Wurth, A., W. Admiraal, H. Hulshof & J. de Jong (2015). 'Mondelinge taalvaardigheid in de bovenbouw van havo en vwo. Een exploratief onderzoek naar de onderwijspraktijk'. [Interne paper]. Leiden: ICLON.